

7. Ягремцева А.О. Гендерний підхід в освітньому процесі: порівняльний аналіз українського та німецького досвіду. Режим доступу до документу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2009_5/files/ped905_97.pdf

N. Kovalisko, I. Horbach. The foreign experience of the study of gender organization of higher education.

The task of educational institutions is to enable the individuals to develop their abilities regardless to their gender, without limiting them in the frameworks of traditional gender standards. Thus, this article considers the question about the implementation of gender education in Germany, Poland and Russia. The author explains the need for its implementation in Ukraine and gives some recommendations about how to realize these changes.

Key words: *gender education, gender competence of teacher, gender education, discrimination, international standards.*

УДК 316.74:37

І. А. Шпіц-Чечота

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено освітній простір як складовий елемент суспільства, наведено перелік характеристик і рис, властивих цьому суспільству, охарактеризовано тенденції розвитку сучасного освітнього простору, які є новими і актуальними для сучасної України.

Ключові слова: *освітній простір, глобалізація, Україна.*

Постановка проблеми. Освітній простір є складовим елементом суспільства в цілому, тому імпліцитно містить у собі весь перелік характеристик і рис, властивих цьому суспільству.

Сучасний освітній простір – це така його конфігурація, яка зумовлюється особливостями постіндустріального типу суспільства. Однак кожна з таких характеристик вибудовує всередині освітнього простору певний вимір, вектор розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика освітнього простору активно розробляється як українськими, так і зарубіжними соціологами. Серед них можна назвати дослідження І. Гавриленка [8], У. Еко [10], М. Кастельса [3], Д. Константиновського [4], В. Нечаєва [5],

О. Скідіна [8] та ін. Зазначені автори аналізують сутність, характеристики, ознаки, а також впливи загальносвітових процесів на освіту та процеси її функціонування.

Формулювання цілей статті. Мета статті – охарактеризувати тенденції розвитку сучасного освітнього простору, які є новими і актуальними для сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливо важливою мегатенденцією в розвитку сучасного світу виступає глобалізація, що втілюється в посилення політичної, економічної, культурної взаємозалежності суспільств і в найзагальнішому вигляді може бути визначена як “процес, який призводить до зв’язування структур, культур та інститутів і охопив увесь світ” [11, 133].

Російський соціолог В. Нечаєв виділяє три етапи глобалізації. На думку вченого, кожний із етапів відділяє одне тисячоліття. Перший етап характеризується зародженням світових релігій на початку нової ери літочислення. Поява світових релігій пов’язана із пошуком загальнолюдських цінностей, можливостей виходу систем національних орієнтацій за межі національних кордонів.

Другий етап зумовлений появою перших університетів і датується початком другого тисячоліття. Формування університетів допомагало подолати вузькі межі національно-традиційних, професійних практик і вийти на використання більш універсальних дисциплін. “Вони приймають під своє космополітичне покриття релігії, науки, мистецтва, пропонуючи їм змагатися у дисциплінарній динаміці, “вкладаючи” свої знання і свою культуру в голови нових поколінь людей. За своєю сутністю сучасна епоха (Новий і Новітній часи) настає тоді, коли університети вже підготували покоління освічених людей, здатних використовувати науки, мистецтва, технології у всіх сферах суспільного життя” [5, 31–32].

Третій етап – це початок третього тисячоліття, коли з’являються нові інформаційно-комунікативні системи (мережі) із комп’ютерними технологіями, які дали змогу проводити інтерактивне спілкування в синхронному режимі. Сучасні мережі дають нові можливості, а також пропонують модернізацію діючих інститутів цивілізації. “Якщо традиційні інститути не приймуть виклик, не потурбуються про асиміляцію своїх культурних практик у новому інформаційно-

комунікативному просторі, то їх надовго витіснять сурогати культури. Сьогодні ми спостерігаємо це постійно. Разом з витісненням культурного спадку людства настане тривала і, ймовірно, фатальна полоса суспільної стагнації і деградації” [5, 31-32].

Глобалізація – складний і неоднозначний процес. Цим пояснюється наявність різних підходів до її сутності, перебігу, наслідків. Загалом можна констатувати, що глобалізація суттєво впливає на систему чинників, що формують особистість у різних типах суспільств, розладнує старі традиційні системи таких чинників, жорстко детерміновані певним соціокультурним середовищем. Ці можливості в одних випадках відкривають шлях до збагачення кругозору і життєдіяльності особистості, в інших – до її маргіналізації, усамітнення.

Характеризуючи сучасну ситуацію в українській освіті, слід відзначити, що тенденція до глобалізації виступає в ній особливо виражено: політика України в освітній сфері спрямована на максимальну інтеграцію у європейський (і, надалі, у світовий) освітній простір. Адже сучасне суспільство потребує людину, яка володіє знаннями, підготовлена до життя, орієнтується в соціокультурному просторі і здатна зрозуміти та визначити своє місце у світі. Антропологічні основи освіти сучасності полягають у тому, що акцент зміщується від “людини знаючої” до “людини, підготовленої до життя”. Загальна тенденція – надання освіти ознак відкритості – формування загальноєвропейської інтегральної системи освіти.

В цьому контексті особливо актуальним сьогодні є реформування вітчизняної вищої освіти в руслі принципів Болонського процесу.

“Болонський процес, – на думку В. Нечаєва, – постає в трьох іпостасях. По-перше, це процес, початок якому був покладений підписанням міністрами освіти ряду європейських держав декларації щодо інтеграції європейських університетів, створення архітектури університетської освіти... Офіційний початок і місце старту цього процесу – 1698 р., Сорбонна.

По-друге, Болонський процес має значно тривалішу історію – майже вісімсот п’ятдесят років: 1958 – визнаний роком заснування Болонського університету. Саме тоді був покладений початок університетській освіті. Цей процес універсалізації людської культури, всієї цивілізації

продовжується і набуває на кожному оберті людської історії нових обрисів.

По-третє, Болонський процес уже став ідеологемою, парадигмою, предметом дискусій не лише про тенденції розвитку й інтеграції освіти, але й про особливе бачення процесів глобалізації.

Для наукової рефлексії реальної практики і вироблення оптимальних принципів, організаційних механізмів інтеграції необхідно зрозуміти сутність Болонського процесу, усвідомити його як сучасний суспільний феномен у співвідношенні з цінностями, що приймаються сучасним людством” [5, 31-32].

Які ж проблеми існують в українській освіті у процесі входження до європейського освітнього простору? Спробуємо виділити і розглянути деякі з них саме через призму соціологічних вимірів.

Кожне суспільство, включаючи й українське має, на думку Г. Хофстеда, свої особливі “культурні виміри”. За Г. Хофстедом, існує чотири культурні виміри: індивідуалізм – колективізм, чоловічість – жіночість, дистанція влади, уникнення невизначеностей [11]. У системі освіти це виявляється в тому, що, наприклад, у західних індивідуалістичних культурах вчать учитись самотійно протягом всього життя, у східних колективістських культурах вчать тільки в молоді роки, даючи готові знання. У країнах з чоловічою культурою навчальний процес орієнтований на досягнення успіхів, високі оцінки, відрахування з навчального закладу розглядається як трагедія, у країнах із жіночою культурою навчальний процес орієнтований на середнього учня; у країнах з низькою дистанцією влади центральною фігурою є учень, у країнах з високою дистанцією влади – вчитель. За виміром уникнення невизначеностей маємо теж розподіл систем освіти: у країнах, де в освіті низький рівень уникнення невизначеностей, навчальним програмам не надається великого значення, цілі навчання чітко не визначаються, навчальні завдання не деталізуються, розкладу не дотримуються, у країнах з високим рівнем уникнення невизначеностей в освіті, навпаки, наявний чіткий державний стандарт, навчальні програми, відповідно, структуровані, розкладу жорстко дотримуються. Отже, цей підхід показує, наскільки освіта в Україні відрізняється від освіти в західних країнах. Причому ці відмінності базуються на культурних і педагогічних

традиціях, що мають глибинне історичне коріння і враховують ментальні особливості українського народу. Тому інтеграційні процеси в освіті мають відбуватись з урахуванням ціннісних пріоритетів.

Наступна, з нашого погляду, важлива проблема – перехід до дворівневих програм і кваліфікацій вищої освіти – бакалавр-магістр. Сьогодні існує невідповідність у кваліфікаційних структурах різних країн світу. Тільки в Європі нараховується більше ніж 1000 різних кваліфікацій вищої освіти. Якщо розглянути найбільш поширені, що прийняті в кожній країні як стандартні для рівнів підготовки, наближених до вказаних у Болонській декларації, то цей список скоротиться до 100 кваліфікацій (в середньому по 3–4 для кожної європейської країни) [6, 25–34]. В Україні кваліфікаційна структура – це бакалавр, спеціаліст, магістр. У Великобританії – бакалавр, магістр, у Німеччині традиційними кваліфікаціями є: дипломований спеціаліст і магістр з гуманітарних напрямів. Останніми роками відбуваються зміни щодо уніфікації кваліфікаційних структур країн – учасниць Болонського процесу, але вони не замінюють повною мірою давно існуючі і перевірені практикою кваліфікації.

Питання кваліфікацій виходить далеко за межі освіти і стосується змін у соціальній структурі суспільства, зокрема, у професійній підструктурі. Незважаючи на те, що випуск бакалаврів здійснюється декілька років поспіль, у різних галузях суспільства його статус чітко не визначений. Це позначається, перш за все, у функціонуванні організацій, де посадова ієрархія значною мірою визначається наявною кваліфікацією спеціаліста чи магістра, хоча статус магістра теж сприймається неоднозначно. Виходячи з цього, втрачається і мотиваційний аспект в цих формах навчання, передусім у бакалавраті, адже після отримання диплому бакалавр вимушений продовжувати освіту. Таким чином, бакалаврська програма стає проміжним рівнем при отриманні вищої професійної освіти і втрачає свій самостійний освітній статус.

Не можна не вказати і на проблеми соціальної мобільності, адже, за визначенням П. Сорокіна, – це “перехід індивіда або соціального об’єкта (цінності), а саме всього того, що створене або модифіковане людською діяльністю, із однієї соціальної позиції в іншу” [7, 373]. Одним із важливих каналів соціальної мобільності соціолог виокремлює інститути

освіти і виховання. Канали вертикальної мобільності є певними “сходами”, які дають змогу переміщуватись індивіду “вгору або вниз із одного прошарку до іншого”. У контексті положень Болонської декларації мова йде і про вертикальну, і про горизонтальну мобільність представників різних освітніх груп. Але сучасні процеси мобільності мають і нові прояви, порівняно із традиційними підходами, оскільки суттєвою характеристикою освітнього простору сучасності можна назвати стрімко зростаючий вплив глобальних інформаційних процесів. Ця тенденція, на думку більшості дослідників, набуває сьогодні характеру інформаційного вибуху; саме ця обставина значною мірою зумовлює конфігурацію сучасного освітнього простору.

Поява і стрімке зростання значення Internet як глобальної інформаційної мережі видозмінює архітектуру сучасного освітнього простору. У науковий дискурс вводиться термін “віртуальна освіта”, що означає “процес і результат взаємодії суб’єктів і об’єктів освіти і супроводжується створенням ними віртуального освітнього простору, специфіку якого визначають саме ці об’єкти і суб’єкти” [9]. І хоча подібне трактування уявляється дещо незавершеним, воно важливе тому, що задає новий вимір освітнього простору – вимір віртуальності. У дискурсі освітнього простору найбільшою мірою використовується підхід, згідно з яким Internet, – це специфічна комунікативна система, що породжує новий тип суб’єкта. Цей суб’єкт у процесі “занурення” в Internet вбирає в себе найсуттєвіші особливості культурної моделі постмодерну: змішування традицій і норм, стильовий синкретизм, інтертекстуальність і цитатність тощо. Суб’єкт у такому освітньому просторі набуває, з одного боку, таких характеристик, як особиста відповідальність за свою освіту в умовах “інформаційного вибуху”; побудова власної ідентичності в умовах “невизначеної”, ігрової, віртуальної реальності; значне розширення діапазону особистісних виборів у сфері самовизначення і, відповідно, відповідальності за них. З іншого боку, вимір віртуальності може надавати суб’єктові освіти характеристик неперсоніфікованості, оскільки знімає необхідність безпосереднього особистого контакту суб’єктів в освітньому просторі. Ця обставина зумовлює необхідність перегляду як форм, так і змістовних аспектів освітніх практик.

Також сучасний освітній простір може бути охарактеризованим за допомогою ще одного нового виміру – виміру мультикультурності. Соціологи стверджують, що, починаючи з 70-х рр. ХХ ст., сучасне життя можна зрозуміти “як міграцію через різні соціальні світи і як успішну реалізацію певної кількості можливих ідентичностей” і, що всі ми маємо “багаторазові прив’язаності та ідентичності”, перехрещені ідентичності”, як їх називає Д. Белл [1, 243].

Висновки. І все ж, хоча через комп’ютерні мережі проходить велика кількість інформації, але знання також переносяться по світу більш звичними методами, внаслідок переміщення студентів, викладачів, науковців. Дійсно, люди є найбільш універсальними носіями інформації. Таким чином, процеси академічної мобільності, обміну і стандартизації є важливою складовою інформаційної епохи, своєрідним “людським Інтернетом”. Водночас назвати процеси мобільності різних груп в українській освіті важко. Так, в Україні викладачі закріплені, як правило, за одним навчальним закладом. З одного боку, це сприяє утвердженню і створенню наукових шкіл, з іншого – обмежує професійні контакти. У США і Західній Європі мобільність викладачів висока, і це норма відносин в освіті. Що стосується студентів, то попри достатньо інтенсивні переміщення, не вирішені економічні питання навчання студентів не лише в зарубіжних університетах, але й у вітчизняних. Для навчання зарубіжних студентів у нас не вистачає інфраструктури, а також мовної підготовки викладачів, а це поглиблює інформаційну нерівність.

Завдання гармонізації національних систем гарантії якості освіти, вироблення спільних підходів виявилось складним для виконання. Занадто багато відмінностей мають освітні системи європейських країн, починаючи від принципів управління і закінчуючи такими аспектами, які нібито безпосередньо не належать до вищої освіти (наприклад, національна мова, історія, культура, традиції у викладанні та навчанні).

Л і т е р а т у р а

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования : пер. с англ. – Москва: Академия, 1999.

2. *Гладкова М.* Качество высшего образования в рыночном обществе предмет дискурса // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Т. 10.

3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000.

4. *Константиновский Д.Л.* Институт образования в меняющейся реальности // Россия реформирующаяся : Ежегодник – 2002 / [под ред. Л.М. Дробижевой]. – Москва: Институт социологии РАН, 2002.

5. *Нечаев В.Я.* Параметры глобализации и факторы Болонского процесса // Вестник Московского университета. – 2004. – № 4.

6. *Сенашенко В.* Болонский процесс: о сопоставимости квалификаций // Высшее образование в России. – 2003. – № 3.

7. *Сорокин П.А.* Социальная стратификация и социальная мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. – Москва: 1992.

8. Соціологія освіти : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. *О.Л. Скідіна, І. М. Гавриленка, Ю.І. Яковенка.* – 2-ге вид., доп. і перероб. – Запоріжжя: КПУ, 2009.

9. *Хуторский А.В.* Виртуальное обучение: настоящее и будущее [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zhurnal.ru/6/khutorskoj.htm>.

10. *Эко У.* Миграции. Терпимость и нетерпимость // Пять эссе на темы этики : пер. с англ. – Санкт-Петербург, 1998.

11. *Archer M.* Sociology for One World: Unity and Diversity // International Sociology. – 1991. – Vol. 6. – № 2.

12. *Hofstede G.* Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival. – London: HarperCollins, 1994.

I. Spitz-Chechota. The educational space of Ukraine in the context of globalization.

The article examines the educational space as part of society, is a list of characteristics and features inherent in this society, describes trends in modern educational space that is new and relevant to modern Ukraine.

Key words: *educational environment, globalization, Ukraine.*